

Despre un presupus tezaur din secolul al IV-lea descoperit la Sucidava în 1928-1929

Ștefan VASILIȚĂ*
și Petre GHERGHE

În cazul unor descoperiri monetare publicate în urmă cu mai multe decenii, este necesară verificarea acurateții identificărilor, precizarea unor detalii ignorate în trecut, dar astăzi vitale pentru demersul științific, și republicarea pe baza literaturii recente.

În paginile următoare, republicăm un depozit monetar descoperit la Sucidava (azi Corabia, jud. Olt), păstrat la Craiova și editat în urmă cu aproape o jumătate de veac de O. Toropu și E. Nicolescu¹. După informațiile precizate de autorii citați, detalii ce astăzi nu mai pot fi verificate, tezaurul ar fi fost găsit în anii 1928-1929, în fortificația romană târzie. Monedele au fost depozitate într-un vas ceramic, nerecuperat. Numărul total de piese a rămas necunoscut, dar știm că tezaurul a fost vândut în Corabia și Craiova curând după descoperire. Cu această ocazie, Vasile Gaghici, profesor în Corabia, a achiziționat 20 de monede. Acestea au ajuns în 1947 în posesia profesorului E. Nicolescu din Craiova, alături de alte zece monede descoperite izolat în cetate². După prezentarea într-o comunicare în 1967, tezaurul a fost publicat sub forma unei broșuri în anul următor, fiind amintit ulterior în literatura de specialitate³.

În vara anului 2012 am reușit să examinăm 19 dintre cele 20 de monede publicate inițial, care se prezintă după cum urmează (pentru a păstra unitatea lotului, sub nr. 3 reluăm piesa care nu a fost verificată):

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”; stefanvasilita@yahoo.co.uk

¹ O. Toropu, E. Nicolescu, *Un tezaur de monede imperiale romane descoperit la Sucidava*, Centrul de istorie, filologie și etnografie Craiova, Comunicări, Seria Numismatică 3, 1968 (în continuare Toropu, Nicolescu).

² *Ibidem*, p. 3-4.

³ B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 453, nr. 48 (Elagabal 2 AR, Severus Alexander 1 AR, Aurelian 1 AE, Probus 1 AE, Diocletian 1 AE, Constantin cel Mare 5 AE, Constantin II 2 AE, Constantius II 4 AE, Constans 3 AE); idem, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 19, 1968, 1, p. 177, nr. 48; C. Preda, *Circulația monedelor romane post-aureliene în Dacia*, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 462; Gh. Poenaru Bordea, *Descoperirile monetare din cetățuia romano-bizantină*

de la Sucidava, cu specială privire asupra perioadei 260-328, SCN, 6, 1975, în repertoriul descoperirilor din perioada 260-324, p. 88, nr. 10 (Aurelian), p. 89, nr. 22 (Probus, cu corectarea lecturii tipului), p. 90, nr. 33; OR⁴, p. 118, „Celei IV”; V. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491). II. Perioada 324-383*, ArhMold, 12, 1988, p. 188, nr. 46 (și nota 21, dar cele trei emisiuni dinainte de Aurelian sunt amintite cu comentariul „2 AE și 1 AR, anii 219-220”); Delia Moisil, *The Danube Limes and the Barbaricum (294-498 A.D.)*, Histoire et mesure, XVII, 3-4, Monnaie et espace, 2002, p. 96; C. Preda, *Enciclopedie de numismatică antică în România*, București, 2008, s.v. Celei-Corabia, p. 75; Delia Moisil, *Moneda romană târzie în Barbaricum. România-studiu de caz*, în O. Țentea, I.C. Opreș (ed.) *Near and beyond the Roman frontier. Proceedings of a colloquium held in Târgoviște, 16-17 October 2008*, București, 2009, p. 270.

Monede romane

Elagabal

1. AR ↑ 2,50 g, 18x20 mm.
IMP ANTONINVS AVG. Bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta.
PM TR – P – II CO[S II PP]. Pax pășind spre stânga, cu ramură și sceptru.
RIC, IV, 2, p. 29, nr. 143, Roma, anul 219; BMC, V, p. 544, nr. 97-98, grupa III, Roma, anul 219.
Toropu, Nicolescu, p. 4, nr. 1.
2. AE ↑ 2,69 g, 19 mm.
IMP ANTONINVS [PIVS] AVG. Bust laureat, drapat (și cuirasat?) spre dreapta.
VICTORIA AVG. Victorie pășind spre stânga, ține o diademă. Pe ambele părți, un scut. În câmp dreapta *.
RIC, IV, 2, p. 38, nr. 161, Roma, dar denar de argint, nedatat (218-222); BMC, V, p. 565, nr. 234 (dar despărțire RI-A), 235 (-RI-A) sau 236 (-R-I-A), Roma, dar denar de argint, anii 218-222.
Toropu, Nicolescu, p. 4-5, nr. 2.

Severus Alexander

3. AR 2,30 g, 18 mm.
IMP [C M] AVR SEV [ALEX]AND AVG. Bust laureat, drapat (și cuirasat?) spre dreapta.
VICTORIA AVG. Victorie pășind spre stânga, cu cunună și ramură de palmier.
Cf. RIC, IV, 2, p. 84, nr. 180, Roma, anii 222-228; BMC, VI, p. 140, nr. 268-273, Roma, emisiunea 5, anul 225.
Toropu, Nicolescu, p. 5, nr. 3. Piesa nu a putut fi reexaminată.

Aurelian

4. Bi ↑ 2,62 g, 20x22 mm.
IMP AVRELIANVS AVG. Bust radiat, drapat și cuirasat spre dreapta.
IOVI CON – SER. Aurelian stând spre dreapta, cu sceptru (?), primește un glob (?) de la Iupiter (stând spre dreapta, cu sceptru). În exergă *S.
RIC, V, 2, p. 289, nr. 225, Siscia, perioada a doua, nedatat; Estiot, Venèra II/1, Siscia, emisiunea 5, sfârșitul anului 271 – toamna anului 272.
Toropu, Nicolescu, p. 5-6, nr. 4.

Probus

5. Bi ↑ 3,04 g, 20x23 mm.
IMP C [M] AVR PROBVS AVG. Bust radiat, drapat și cuirasat spre dreapta.
CLEMENTI[A TEMP]. Probus stând spre dreapta, cu sceptru cu vultur, primește un glob de la Iupiter (stând spre stânga, cu sceptru în mâna stângă). În câmp T (?). În exergă [XX]I ?
RIC, V, 2, p. 86, nr. 644, Siscia, anii 276-282 sau p. 117, nr. 905, Cyzic, anii 276-282 sau p. 120, nr. 921, Antiochia, anii 276-282; Pink, NZ, Siscia, emisiunea 7, anul 280 sau Cyzic, emisiunea 1, anul 276 sau Antiochia, emisiunea 1, anul 276.
Toropu, Nicolescu, p. 6, nr. 5.

Monede romane târzii**Anii 294-313**

Heraclea

Diocletian

6. AE ↑ 2,54 g, 19x20 mm.

Pl. I. Monede descoperite în 1928/1929 în așezarea de la Sucidava.

IMP C C VAL DIOCLETIANVS PF AVG. Bust radiat, drapat și cuirasat spre dreapta.
 CONCORDIAE MIL – ITVM. Împărat stând spre dreapta, în costum militar, primește o Victorie pe glob de la Iupiter (stând spre stânga, se sprijină pe un sceptru). În câmp HC.
 RIC, VI, p. 531, nr. 13, anii 295-296 sau p. 532, nr. 21, anii 297-298.
 Toropu, Nicolescu, p. 6, nr. 6, dar sigla II A.

Anii 324-330

Thessalonic

Constantin cel Mare

7. AE ↙ 2,45 g, 18x19 mm.

Tip Providentiae Augg. În câmp dreapta •. În exergă SMTSC.

LRBC, I, p. 20, nr. 830, anii 324-330; RIC, VII, p. 518, nr. 153, anii 326-328.

Toropu, Nicolescu, p. 7-8, nr. 9, siglă neprecizată.

Heraclea

Constantin cel Mare

8. AE ↓ 2,86 g, 18x19 mm.

Tip Vot XX. În câmp *. În exergă SMHB.

LRBC, p. 113, Addenda and corrigenda, nr. 864d, anul 324; RIC, VII, p. 549, nr. 60, anul 324.

Toropu, Nicolescu, p. 8, nr. 10, siglă neprecizată.

Cyzic

Constantin II Caesar

9. AE ↖ 2,91 g, 17x18 mm.

Tip Providentiae Caess. În câmp stânga •. În exergă SMKB.

LRBC, I, p. 28, nr. 1203, anii 324-330; RIC, VII, p. 651, nr. 52, dar bust spre stânga, anii 327-328.

Toropu, Nicolescu, p. 8-9, nr. 12, siglă neprecizată.

Monetărie neprecizată

Constantin II Caesar

10. AE ↓ 2,18 g, 17x19 mm.

Tip Providentiae Caess. În câmp stânga *. În exergă SM[.]Δ.

LRBC, I, anii 324-330, RIC, VII, anii 324-330.

Toropu, Nicolescu, p. 8, nr. 11, siglă neprecizată.

Anii 330-336

Thessalonic

Constantinopolis

11. AE ↑ 2,14 g, 17x18 mm.

Tip Constantinopolis pe proră. În exergă SMTSΔ (sau A?).

LRBC, I, p. 20, nr. 839, anii 330-335; RIC, VII, p. 524, nr. 188, anii 330-333.

Toropu, Nicolescu, p. 11-12, nr. 19, siglă neprecizată.

Constantin cel Mare

12. AE ↑ 2,44 g, 18x19 mm.

Tip Gloria Exercitus, două stindarde. În exergă SMTS[A].

LRBC, I, p. 20, nr. 840, anii 330-335; RIC, VII, p. 526, nr. 198, anii 335-336.
Toropu, Nicolescu, p. 7, nr. 7, siglă neprecizată.

Constans

13. AE ↓ 2,28 g, 18 mm.
Tip Gloria Exercitus, două stindarde. În exergă SMTS[A].
LRBC, I, p. 20, nr. 843, anii 330-335; RIC, VII, p. 526, nr. 201, anii 335-336.
Toropu, Nicolescu, p. 10, nr. 16, SMT în exergă.

Cyzic

Constantin II Caesar

14. AE ↓ 1,56 g, 17 mm.
Tip Gloria Exercitus, două stindarde. În exergă SMK[A]•.
LRBC, I, p. 28, nr. 1215, anii 330-335; RIC, VII, p. 653, nr. 67, anii 330, 334.
Toropu, Nicolescu, p. 7, nr. 8, Constantin cel Mare (CONSTANTINVS MAX AVG), siglă neprecizată.

Anii 341-348

Thessalonic

Constans

15. AE ↓ 1,15 g, 15x16 mm.
Tip Victoriae Dd Auggq Nn. În exergă SMTSB.
LRBC, I, p. 21, nr. 859, anii 341-346; RIC, VIII, p. 411, nr. 99, grupa I, 347-348.
Toropu, Nicolescu, p. 11, nr. 17, siglă neprecizată.

Anii 348-351

Thessalonic

Constantius II

16. AE ↓ 1,97 g, 16x18 mm.
Tip Fel Temp Reparatio (împărat pe corabie). În exergă TESA.
LRBC, II, p. 77, nr. 1641, anii 346-350; RIC, VIII, p. 412, nr. 119, grupa II, 348-350.
Toropu, Nicolescu, p. 11, nr. 18, atribuită cu rezerve lui Constans, siglă neprecizată.

Anii 351-354/5

Siscia

Constantius Gallus Caesar

17. AE ↓ 3,94 g, 18x20 mm, o parte ruptă.
Tip Fel Temp Reparatio, FH 3. Pe avers A. Pe revers, în exergă [A]SISU.
LRBC, II, p. 70, nr. 1209, anii 351-354; RIC, VIII, p. 374, nr. 339, seria 2, 351-354.
Toropu, Nicolescu, p. 9, nr. 13, Constantius II, bust laureat și drapat spre dreapta, tip Fel Temp Reparatio (colibă), siglă neprecizată.

Cyzic

Constantius Gallus Caesar

18. AE ↑ 4,82 g, 17x19 mm.
Tip Fel Temp Reparatio, FH 3. În câmp stânga [•]S•. În exergă [S]MK[S?].
LRBC, II, p. 96, nr. 2495, anii 351-354; RIC, VIII, p. 498, nr. 103, grupa III, seria 2, anii 351-354.
Toropu, Nicolescu, p. 9-10, nr. 14, Constantius II, bust laureat, siglă neprecizată.

Anii 355-358

Sirmium

Iulian Caesar

19. AE ↑ 2,09 g, 16 mm.

Tip Fel Temp Reparatio, FH 3. În câmp stânga M. În exergă BSIRM•.

LRBC, II, p. 76, nr. 1611, anii 355-361; RIC, VIII, p. 390, nr. 74, anii 355-361.

Toropu, Nicolescu, p. 12, nr. 20, emitent și siglă neprecizate.

Anii 351-358

Cyzic

Constantius II

20. AE ↑ 2,17 g, 16x17 mm.

Tip Fel Temp Reparatio, FH 3. În exergă SMKS.

LRBC, II, p. 96, nr. 2496, anii 351-354 sau p. 97, nr. 2498, anii 355-361; RIC, VIII, p. 498, nr. 104, grupa III, seria 3, anii 351-354 sau p. 499, nr. 110, seria 1, anii 355-361.

Toropu, Nicolescu, p. 10, nr. 15, siglă neprecizată.

Cele mai timpurii monede sunt un denar pentru Elagabal din anul 219 și un fals de bronz, al cărui prototip a fost tot un denar de argint, emis pentru același împărat, între anii 218 și 222, în monetăria din Roma. În lotul studiat nu am regăsit piesa nr. 3, un denar bătut pentru Severus Alexander. Pe baza descrierii publicate în 1968 de O. Toropu și E. Nicolescu, care precizau că Victoria se deplasează spre stânga, emisiunea este produsă la Roma (tip RIC, IV, 2, p. 84, nr. 180, anii 222-228; BMC, V, p. 140, nr. 269-273, emisiunea 5, anul 225).

Piesa de bilon cu numele lui Aurelian poate fi atribuită monetăriei din Siscia și datează, după contribuții recente, din timpul emisiunii a 5-a, de la sfârșitul anului 271 până în toamna anului următor, așadar dinainte de reforma monetară. Starea de conservare precară a aurelianului bătut în timpul lui Probus ne împiedică să precizăm monetăria și emisiunea. Aversul prezintă o legendă folosită în mai multe monetării din Imperiu și un bust radiat, cuirasat și drapat spre dreapta. Tipul de revers, Clementia Temp, și nu Clementia Aug, așa cum a fost publicat de O. Toropu și E. Nicolescu⁴, a fost emis în numeroase monetării. Dacă sigla din câmp este T, iar în exergă lectura [XX]I este corectă, moneda ar fi putut fi produsă în monetăriile Siscia, Cyzic sau Antiochia. Cum atelierul din Propontida folosește în epocă o formă specifică a literei A, asemănătoare cu un H, întâlnită și pe moneda de la Sucidava, în timp ce gravorii din Antiochia încearcă să se apropie de forma clasică a literei, înclinăm să atribuim piesa Cyzicului.

În ceea ce privește monedele romane târzii, am precizat monetăriile pentru 14 dintre cele 15 piese. Cea mai timpurie este un radiatus produs la Heraclea pentru Diocletian, în anii 295-296 sau 297-298. Lotul mai conține patru monede emise în anii 324-330, provenite din monetăriile de la Thessalonic, Heraclea, Cyzic și una neprecizată, patru din perioada 330-336, trei de la Thessalonic și una de la Cyzic, și una de tip Victoriae Dd Auggq Nn, emisă pentru Constans la Thessalonic.

Ultimele monede aparțin tipului Fel Temp Reparatio. Reexaminând materialul numismatic, observăm că una dintre piese, de tip împărat pe corabie, aparține perioadei 348-351, în timp ce două pot fi datate în perioada 351-355, emisiuni pentru Constantius Gallus bătute la Siscia și Cyzic. O monedă de Cyzic, emisă pentru Constantius II, prezintă pe revers sigla SMKS, folosită atât în intervalul 351-355, cât și în 355-358, în ultima perioadă incluzând un bronz cu sigla M, frapat la Sirmium pentru Iulian Caesar.

⁴ Remarcat și de Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, SCN, 6, 1975, p. 89, nr. 22.

Constatăm unele diferențe față de identificările lui O. Toropu și E. Nicolescu. În general, ele sunt corecte, dar notăm câteva excepții precum nr. 14 (=Toropu, Nicolescu, nr. 8, Constantin II Caesar și nu Constantin cel Mare), nr. 16 (=Toropu, Nicolescu, nr. 18, Constantius II și nu Constans), nr. 17 și 18 (=Toropu, Nicolescu, nr. 13 și 14, Constantius Gallus Caesar și nu Constantius II). Am reușit să precizăm emitentul și perioada în care a fost emisă moneda nr. 19 (=Toropu, Nicolescu, nr. 20, epocă constantiniană), efigia, tipul și sigla indicând o emisiune pentru Iulian Caesar.

Lotul se compune, așadar, din cinci monede emise înainte de reforma monetară a lui Diocletian: doi denari de argint, un denar fals de bronz, un antoninian devalorizat și un aurelianian de după reformă și 15 monede romane târzii. Remarcăm o singură monedă din perioada 294-313, un radiatus emis pentru Diocletian, dar domnia lui Constantin cel Mare este bine reprezentată în eșantion, prin patru monede din perioada 324-330 și patru din perioada 330-335/6. Lipsesc monedele din perioada 336-341, întâlnind doar un singur exemplar din perioada 341-348. Ultimii ani ai dinastiei constantiniene sunt bine reprezentați: un exemplar din perioada 348-351, două din 351-355, unul din 355-358 și unul ce poate fi datat spre mijlocul perioadei 351-358. Lipsesc ultimele emisiuni ale lui Constantius II, de tip Spes Reipublice, bătute după 358.

În ultimii ani, o serie de articole au readus în discuție problema tezaurilor mixte în spațiul Dunării de Jos și a implicațiilor economice și numismatice pentru istoria spațiului barbar și a Imperiului Roman⁵. Majoritatea depozitelor au fost găsite în secolul al XIX-lea sau începutul celui următor⁶, ajungând în atenția cercetătorilor după ce au intrat în colecții private, existând, așadar, un risc mare de contaminare cu alte piese. Mai mult, pentru foarte puține descoperiri avem un context arheologic sigur. Ne exprimăm îndoiala că, spre exemplu, tezaurul de la Islaz, descoperit în 1869 și compus din 160 de monede, majoritatea denari republicani și două emisiuni de bronz de secol IV⁷, este un depozit roman târziu și nu un tezaur republican căruia i s-au adăugat bronzuri romane târzii, atât de des întâlnite în zona Sucidavei antice. În cazul în care contextul arheologic pare să fie sigur, iar riscul contaminării cu alte monede scăzut, ca în cazul depozitului de la Jupa (Tibiscum), jud. Caraș Severin, găsit în castrul roman în septembrie 1924 și compus din 1616 monede, majoritatea de secol IV, cu câteva de secol III, ponderea emisiunilor anterioare secolului al IV-lea este extrem de scăzută. Din cele 971 de monede publicate, numai patru datează din timpul provinciei Dacia: un denar suberat de la Traian, un bronz de la Gordian III, un antoninian neprecizat și un altul emis pentru Claudius II Gothicus⁸. O situație similară întâlnim în cazul celor două tezaure de la Orșova, jud. Mehedinți, primul găsit în 1934, în port, și compus din 730 de piese, dintre care șase din perioada Traian-Aurelian⁹, iar al doilea descoperit în 1941, în timpul lucrărilor edilitare, și alcătuit din 1222 piese, dintre care 19 din perioada Traian-Probus¹⁰. Monedele au intrat în colecția particulară a lui G. Georgescu din Orșova, fiind achiziționate de Muzeul din Lugoj în 1959¹¹.

Trebuie precizat că în spațiul controlat de Imperiu circulația monedei de bronz, cu curs forțat, era impusă de autoritățile romane. Este greu de crezut că pe malul de nord al Dunării, în zona controlată de romani, ar fi circulat încă monede emise în secolele I-III sau chiar mai timpurii.

⁵ Delia Moisil, *The Danube Limes . . .*, p. 79-120; eadem, *Moneda romană târzie . . .*, p. 257-294.

⁶ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologie și numismatice*, București, 1966, p. 158-198; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV*, Lugoj, 1974; C. Preda, *Circulația monedelor romane . . .*, p. 441-486; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 131-196.

⁷ B. Mitrea, *Notiță despre un tezaur necunoscut de monede romane republicane descoperit în Muntenia*, SCN, 4, 1968, p. 381-384.

⁸ D. Protase, *op. cit.*, p. 175, nr. 94; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 5-14.

⁹ E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 15-27.

¹⁰ *Ibidem*, p. 1, 27-44.

¹¹ Colecționarul bănățean, responsabil al portului Orșova în perioada interbelică, este deseori confundat cu un alt colecționar, omonim, director al Băncii Comerțului din Corabia. Vezi, spre exemplu, C. Preda, *Enciclopedie . . .*, s.v. Orșova, p. 216-217.

În cazul depozitului de la Sucidava descoperit în anii 1928-1929, observăm incertitudinea contextului descoperirii, riscul de amestecare a monedelor în cadrul unor colecții private fiind extrem de ridicat. Interpretarea descoperirii de către primii editori, O. Toropu și E. Nicolescu, conform căreia tezaurul de la Sucidava ar reprezenta economiile unei familii, strânsă de-a lungul mai multor generații, se încadrează într-o epocă în care continuitatea era baza interpretărilor fenomenelor istorice. Ne exprimăm îndoiala cu privire la această posibilitate.

Compoziția eterogenă a lotului, pusă în evidență de varietatea monedelor, gradul de conservare și patina diferite, ne împiedică să acceptăm că este vorba de un tezaur monetar, ci, mai degrabă, de câteva descoperiri izolate din zona Sucidavei.

About a hypothetical fourth century hoard discovered in Sucidava in 1928-1929

ABSTRACT

The authors present a lot of 20 coins, part of a hoard discovered in 1928/1929 in the Late Roman fortification of Sucidava (Corabia, Olt county). The coins were first published in 1968 by O. Toropu and E. Nicolescu, but the lack of details regarding the description of the coins, the mints and the use of ancient literature like Cohen's 19th century catalogues made us reanalyse the hoard, based on 19 of the original 20 pieces that were found.

The hoard was composed, according to O. Toropu and E. Nicolescu, of bronze, billon and silver coins from 218-361. The study revealed that in general, the identification of the issuers was correct. However, only now the mints were identified, and based on the latest research, the coins date from 219 to 355-358.

By reexamining the condition of the finds and the structure of the lot, the authors considered that Toropu and Nicolescu's statement that the coins represent a part of a hoard might be wrong, and that the coins are actually isolated finds, offered for sale in 1930's-1940's as a hoard only of commercial purpose. Therefore, the coins must be added to the other isolated finds from Sucidava.

FIGURES CAPTION

Pl. I. Coins discovered in 1928/1929 in the settlement of Sucidava.